

Жарко Димић
СПОМЕНИЦА
КАРЛОВАЧКОГ СОКОЛА
1904–2015

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
проф. др Зоран Милошевић
др Велимир Шешум
др Драго Његован

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Жарко Димић

**СПОМЕНИЦА
КАРЛОВАЧКОГ
СОКОЛА
1904–2015**

друго допуњено издање

**Сремски Карловци
Нови Сад
2016.**

У Соколству нема теорије, него трпљења и зноја. У Соколству нема мудрости, него рада. У Соколству нема Сокола, који не вежба! На вежбалиште, брате и браћо! Полако ће постати снажне мишице, запламтиће очи, родиће се и створити непобедива снага наша! На страну утемељачи, добротвори, помагачи, одбори, а Соколи напред, прави Соколи! Напред, брате и браћо, на вежбалиште, на рад! Лажан је страх, ниско је неверовање све. Ако живимо, верујемо и радимо соколски онда отпада сва могућа фраза о томе шта хоће, може, а шта неће бити. Живот нам је истина, доказ и рад, а умор сласт. Напред, браћо, на вежбалиште! На вежбалишту мора бити основан сваки Српски Соко, и онда ће живети до века, иначе не! Напред, зато, на вежбалиште Српски Соколи сви и свуда!

ДР. ЛАЗА ПОПОВИЋ
(„Српски Соко“ год. II. бр. 11)

ИСТОРИЈА СОКОЛСТВА

Соколство, као препознатљив свесловенски, културно - национални и политички покрет, настао је у Чешкој 1862. године под идејним вођством др Мирослава Тирша. Испрва је политички оквир соколске идеје био да се окупе словенска браћа, тада у оквирима Аустро - угарске монархије Чеси и Словаци, а затим у једном широком национално - политичком замаху Соколског покрета и сва словенска племена.

„Соколска идеја која је изникла у Тиршовој души, док је проматрао удес свога народа, продрла је преко хладне и непријатељске туђине и на славенски југ као птица – весница јунаштва, одважности и смелости, што лепрша у српској јуначкој песми и која је дала Тиршовој организацији име и симбол. Већ самим тим спољашњим знаком ударио је Тирш своје духовном чеду знак свесловенства; показао је да није његовој идеји одређен само тесни оквир драге домовине, него да његова мисао и намера обухватају читав словенски свет, који има да у соколском духу диже и прошири огромну, до неслућене величине и моћи!“¹ У на-

1 Engebort L. Gangl, *Tiršovo sokolstvo*, Sokolski zbornik, godina I, uredio Ante Brozović, Beograd, 1934, str. 11 – 14.

стојању да се Соколски покрет што више омасови, Соколи су наступали са паролама „Слобода, братство, једнакост“, утемељеним у Француској револуцији, а окупљали су чланове без обзира на веру, сталеж и народност. Словенски народи који су се налазили под влашћу Аустро - угарске монархије нису били у могућности да се војно организују, те су руководиоци Соколског покрета ставили себи у задатак повезивање свих словенских народа, са једним од циљева да их, између осталог, припреме за борбу ради остваривања „територијалне и духовне слободе“.

Српско соколство у Аустро - угарској представљено је као национално – ослободилачки покрет, који физичким вежбама прикрива свој прави циљ, а то је ослобођење и уједињење свих српских земаља у једну целину, а притом пратећи идеју свесловенства.² У овом правцу се развија мишљење савремене српске историографије која своја утемељења налази у погледима историчара соколства између два светска рата, тако они о постанку српског соколства, између осталог, кажу: „Соколство у Срба почело се доста касно развијати, а опет била је разлог навирања, већ према приликама и околностима у којима је никло. Зато и није никакво чудо, да се српско соколство развијало на више страна, а свуда, рекао бих, засебно. Другачије у Хрватској и Славонији, посебно у Босни и Далмацији, а одвојено у Србији. Али једно стоји, да свуда где је оно никло и развило се, показало је јак револуционарни карактер и националну свест. И сада, пошто знадемо ово, биће нам јасно, зашто је баш из руку српских Соколова праснуо онај хитац у Са-

2 Никола Жутић, *Соколи и идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије*, Београд, Агротрејд, 1991, стр. 51.

рајеву, који је био повод оне титанске борбе за наше ослобођење и уједињење.³ Дакле, видимо да је Соколство заиста имало и оне политичке, рекли бисмо, темељне циљеве уграђене у своје настојање о слободи словенских народа у Хабзбуршкој монархији где све теже опстају у својим националним правима које су кулминирале уочи Првог светског рата. Ипак, суштину Соколства чиниле су намере ка телесном вежбању односно развоју физичке културе, где је у почетку доминирала гимнастика. По узору на немачки и шведски гимнастички систем, у Чешкој се оснива „Прво чешко теловежбовно друштво“ у Прагу 1862. године као заматак будућег соколско - гимнастичког система. Наравно да је ово прашко теловежбовно друштво предводио др Мирослав Тирш са већим бројем угледних чешких интелектуалаца. Они су у физичком васпитању видели средство за јачање физичког здравља, али и духовног, тј. јачали су морал народа, што је било и те како потребно и значајно пред убрзо наступајуће сукобе и расправе са немачким и мађарским представницима Аустро - угарске монархије у борби за националне интересе, али и опстанак чешког народа. У току борбе за национални препород, његову консолидацију и развој, али и очување националне свести, у сталној борби против однорађавања захтевао се висок морал, физички здрав народ, али и његова компактност. То се у тадашњим политичким и друштвеним условима могло извести само оснивањем теловежбовног, за власти испрва безбедног друштва, које је стварало физички здрав народ који је у спортским активностима неговао своја национал-

3 *Srpsko sokolstvo*, uredio Ante Brozović, Sokolski zbornik I, str. 209 – 211.

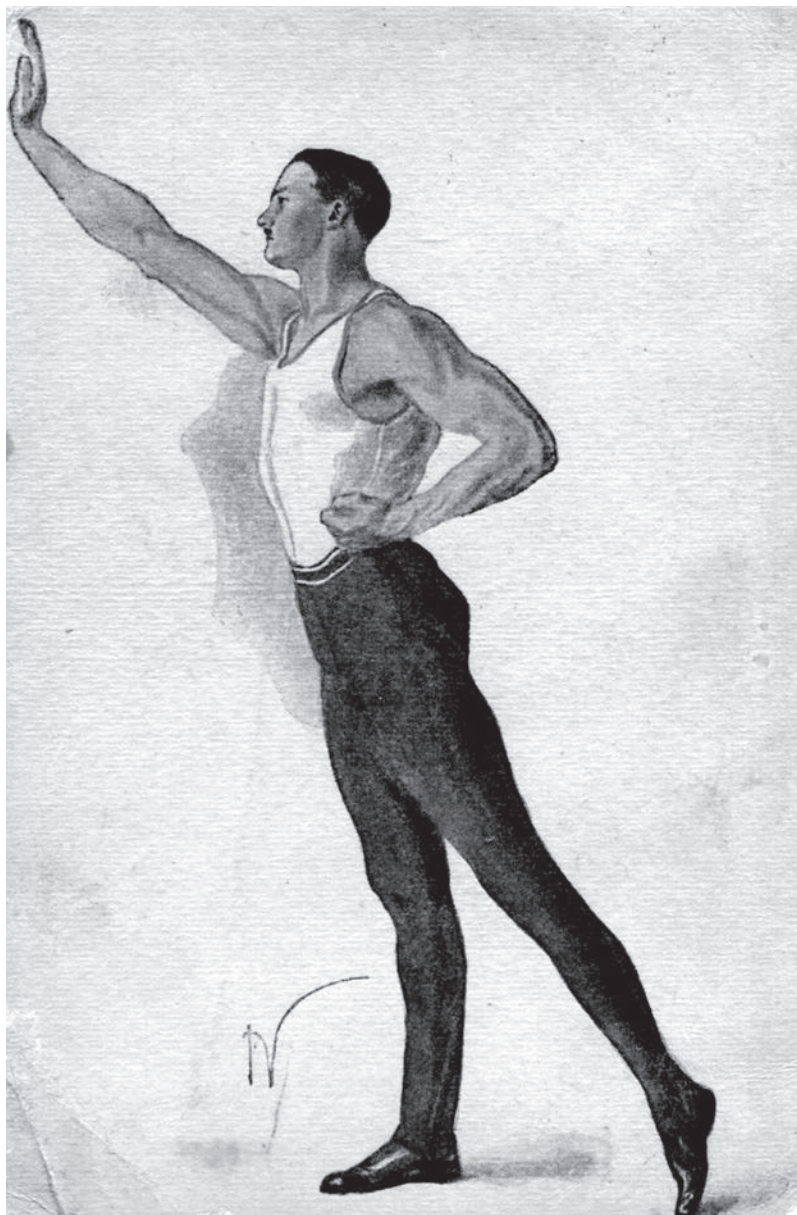

*Предњачки збор чешких Сокола у Прагу
са вођом Мирославом Тиршом 1864. године*

на осећања и висок морал. Ову идеју сјајно је организовао др Мирослав Тирш (1832–1884), филозоф, естетичар и гимнастички теоретичар, као и група његових сарадника, међу којима су се истицали: Јиндрих Фигнер, др Едвард Гел и професор Емануел Тонер.

Свакако да би требало рећи и нешто о ширењу Соколског покрета код словенских народа пре него што прикажемо оснивање и развој соколства код нашег народа. Чешки Соколски савез званично се оснива 24. марта 1863. године под називом „Češka Obec Sokolská“. После Чеха, соколство је почело да се развија и код осталих словенских народа. У Лавову, у Пољској, 1866. године, оснива се Гимнастичко друштво, организовано према узору на чешког Сокола, тј. Чешко гимнастичко друштво, с тим што је код Пољака систем вежбања био шведски, док су Чеси више били наклоњени немачком гимнастичком систему чији је представник био Фридрих Лудвиг Јан (1778–1852). Овај програм инсистирао је на трчању, скоковима, пењању, вешању и вежбама на специјалним гимнастичким справама. У суштини, сви ови правци поникли су од Франца Нехтетала (1777–1847) који је основао Први гимнастички завод у Европи, а који је у ствари представљао организовани развој физичког васпитања у Данској. Када се уочила практична вредност оваквог рада, свакодневно телесно вежбање је уведено као обавезно у школама још 1801. године, а убрзо потом у Копенхагену је отворена Војна гимнастичка школа.⁴ У Лавову је приликом обележавања 25-годишњи-

4 Др Велимир Шешум, *Соколски покрет у Војводини од 1869. до 1945. године (докторска дисертација)*, Универзитет у Новом Саду, Факултет спорта и физичког васпитања, Нови Сад, 2014, стр. 24.

*Разіледница издаїша йоводом Првої Јуїословенскої
Свесоколскої слейїа у Љубљани 1922. іодине*

Теловеждайшељски ірб словенски

це Пољског гимнастичког друштва 1892. године одржан слет и том приликом се формирао Савез пољских соколских гимнастичких друштава у Аустрији, Малопољској. Следеће године оснива се Савез великопољских сокола, у тадашњој Прусској, да би у Пољском краљевству, тада делу Пољске који се налазио у саставу Русије, Соколски покрет био основан 1905. године. Политичке идеје Пољског соко-

Лаза Костић

ла биле су уједињење Пољске, која је била издељена, и њена национална и политичка самосталност. Са друге стране, суштина је у телесним вежбама и здрављу. „Телесна вежба, онако, како су је из крила божанствене Јелене примили филантропи европски, како се у модерном образовању човека, данас закрчила пуну половину, дрско реформирајући све безбројне школе, од најмањих до највиших, на-

ционална култура, националне тенденције онако, како их означава сва будућност народа и како их захтева и тражи слобода, цветање и напредак свет народа, обоје сабрано и једино то двоје, али у свој јачини и истинитости, чини садржај идеје соколске.“⁵

Соколство у Русију донели су Чеси. Руско гимнастичко друштво, које је основано у Москви 1883. године, било је кратког века, да би у Петровграду Чеси основали Соколско друштво 1901. године, које је руска власт, потврдила тек две године касније под именом „Север“. Назив „Соко“ добија неколико година касније 1907. Украјинци су имали гимнастичка удружења која су, интересантно је, била изразито антиклерикална, тако да на пример у њиховим Статутима стоји да ниједан свештеник не може бити члан. Ова друштва су се звала „Сичи“. Постојала су и „Сичка соколска друштва“ која су била под управом свештенства. Код Словенаца је гимнастичко друштво основано у Љубљани 1863. године, док је у Загребу 1874. године основан први „Хрватски сокол“, а недуго потом након тесне сарадње Словенаца и Хрвата 1878. године основан је „Хрватско - Словенски соколски савез“. Црногорски „Соко“⁶ основан је 1906. године на Цетињу, када је чешка „Обец Соколска“ после I Хрватског свесоколског слета у септембру 1906. походила Црну Гору и на Цетињу одржала јавну вежбу пред владарским домом и целом Црном Гором. Тако је Црна Гора на челу са својим кнезом задобиве-

5 *Sokolske reči dr Laze Popovića*, uredio Dušan M. Bogdanović, I deo, Zagreb, 1925, str. 45.

6 *Соколство у Црној Гори*, уредио Анте Брозовић, Sokolski zbornik, стр. 202 – 203.

Са сїеїа соколске засїїаве карловачкої сокола

на и увучена у „Соколство“. Лужичко - српско соколство основано је из неколико покушаја: први је био 1907. године, а потом 1912. године. Након VII светског слета у Прагу, појављује се група од 14 лужичких Срба између 1921, када се оснива друго Соколско друштво у Букецима, а потом и треће у Малешници. Соколски покрет добија на замаху, уз велике проблеме „шикане“ од стране немачке већине. Доласком хитлероваца на власт уследило је гашење Лужичко - српског соколства.

Српско соколство развијало се у два основна правца. Први је био на просторима слободне кнежевине, а потом Краљевине Србије, а други је био на простору Аустро - угарске, где су живели Срби на широком простору Монархије.

У плановима приликом оснивања школа, у првој половини XIX века, наилазимо на часове телесног вежбања. Први учитељи гимнастике у тадашњој Србији били су странци који оспособљавају наше учитеље. Како је Србија током XIX века била под сталном ратном опасношћу, гимнастика се предавала у војничком духу. Још је знаменити књижевник Ђорђе Марковић Кодер давао часове гимнастике и мачевања у Сегедину и сликару Стевану Тодоровићу. За учитеље гимнастике постављани су углавном официри. Тек школским законом из 1883. године гимнастика је постала обавезан предмет у основним и средњим стручним школама. Стеван Тодоровић је изузетно значајан српски, јавни, културни и спортски прегалац. Након повратка са бечке Сликарске академије 1855. године, враћа се у свој родни Нови Сад, где се упознаје са гимназијским професорима и јавним радницима Ђорђем

Натошевићем, Јованом Ђорђевићем и Ђорђевићем Гавриловићем, са којима отпочиње да уводи и пропагира гимнастику. Ускоро, почетком 1857. године, као академски сликар прелази у српску престоницу у Београд, где оснива „Сликарску школу“, која је уз сликарство неговала и певање, свирање, телесно васпитање и приређивање позоришних представа. На иницијативу својих одушевљених ученика оснива исте године Прво српско друштво за гимнастику и борење. Вежбаоница је била на месту садашње Основне школе код Саборне цркве, у магацима Саве Спахије, који их је дао на бесплатно коришћење за физичко васпитање омладине⁷. У кафани „Српска круна“ на Калемегдану одржана је Скупштина 3. јануара 1882. године на којој су учествовале вође Либералне, Напредне и Радикалне странке - Радивој Милојковић, Милутин Гарашанин и Никола Пашић и тада је основано Прво београдско друштво за гимнастику и борење. Први председник био је Тихомир Николић. У наредним годинама гимнастичка друштва основана су у многим градовима Србије. Војислав Рашић је 1892. године предложио да се и београдском друштву дода име „Соко“, тако да је оно добило назив Београдско гимнастичко друштво „Соко“. Исте, 1892. године, Рашић оснива ново друштво „Београдско гимнастичко друштво Душан Силни“. Ова два друштва су у сталном сукобу, па је интервенисао и принц Ђорђе који је био заштитник оба друштва. У намери да их помири, на Цвети 1908. године, их уједињује у „Савез српских соколских друштава Душан Силни“.

7 Др Велимир Шешум, *истио* ... стр. 35.

За српско соколство ипак су од највећег значаја и личности и догађаји који су се одиграли у Сремским Карловцима – центру српске културе, просвете и духовности у тадашњем духовном и политичком центру српског народа у Хабзбуршкој монархији, где се налазило и седиште карловачких митрополита, а од 1848. године и карловачког патријарха.

Важно би било да се прикаже и континуитет соколско - гимнастичких тежњи у народу, које су објављене у три наставка у листу „Српски соко“, у његовој другој години излажења, иако текстови нису потписани, тј. ауторизовани, биће да је аутор одговорни уредник др Лаза Поповић. „Као особито срећан порођај и муку створила је шеста и седма десетина прошлог (XIX века, прим аут.) *Уједињену омладину српску*. Уједињена је омладина била прави цвет народног живота; препуна дубоког одушевљења и неодређених циљева. Ипак у свом том лутању младости, жеља и идеала у одлукама прве омладинске скупштине одржане 1866. године у Новом Саду, под тачком II, закључено је између осталог „задатак је омладине, да усавршава саму себе, да би народни живот у свим гранама његовим и да казује начине за побољшање материјалног стања народног“⁸.

У тачки VI истиче се програм и жеља типична за то време: „ширење науке и уметности гледаће омладина да постигне подижући омладинске дружине на што ширем основу, дакле дружине за подизање празничких школа за народ и држећи јавна предавања: за штедњу, гимнастику и личну материјалну сигурност, за јавни морал, за неговање

8 Др Лаза Поповић, *О српском соколству (I, II, III)*, Српски соко, Лист за соколске ствари, год. II, 1907/8, Сремски Карловци, стр. 1.